

Примљено: 3. марта 2025.
Исправљено: 5. марта 2025.
Прихваћено: 6. марта 2025.

Стеван М. Станковић^{1*}

*Универзитет у Београду, Географски факултет, Београд, Србија

КАРАКТЕРИСТИКЕ ИНОСТРАНОГ ТУРИЗМА У СРБИЈИ

Апстракт: Инострани туризам у Србији, има дугу традицију. Развијао се под различитим условима, тј. у Србији као краљевини, Србији као саставници Југославије, Србији у заједници са Црном Гором и Србији као самосталној држави. Развијао се по узору на суседне земље, али је бројем туриста и њихових ноћења увек заостајао за домаћим туризмом. У развоју иностраног туризма у Србији могуће је издвајање више карактеристичких фаза, које су условљаване историјским, друштвеним, економским, политичким факторима, као и туристичко-угоститељском понудом, односно, стањем и обимом материјалне базе и туристичке инфраструктуре. У основе карактеристике уобрајају се неравномерно повећавање броја туриста и ноћења, кратка просечна дужина боравка, развијен транзитни туризам, коришћење основних смештајних капацитета, скоромна дневна и укупна потрошња, релативно низак укупан девизни приход, концентрација на летње месеце и доминантно учешће туриста из неколико страних, углавном европских земаља. Највећи број страних туриста и њихових ноћења реализује се у Београду. Од укупног броја страних туриста у Србији, појединих година Београд је захватао 58%, а од укупног броја њихових ноћења 61%. Реч је о туристима из Немачке, Италије и Аустрије, али и онима их бивших република Југославије. Посебно је карактеристична велика разлика у броју туриста и њихових ноћења из једне земље током неколико година.²

---

¹ geofiz40@gmail.com (аутор за кореспонденцију)

Стеван М. Станковић (<https://orcid.org/0009-0004-8572-0484>)

² Подаци од значаја за проучавање туризма у Србији објављивани су у Статистичком годишњаку Југославије у склопу са осталим републикама Југославије до њеног распада. Издавач је био Савезни завод за статистику из Београда. Од посебног значаја је публикација Туристичког савеза Југославије Туризам у Југославији, статистички подаци за период 1960-1975, штампана у Београду 1976. године. После осамостаљивања Србије у Статистичком годишњаку Републике Србије, који се штмпана у Београду, у одељку Туризам и угоститељство, страни туристи у Србији приказани су кроз неколико наслова, односно, табеларних приказа и то: Доласци и ноћења туриста (домаћи и страни) у Србији и по регионима (Београдски, Шумадија и Западна Србија, Јужна и Источна Србија, Косово и Метохија); Доласци и ноћења туриста према врстама објеката за смештај; Доласци и ноћења туриста по земљама порекла (укупно 48 плус остале европске

Кључне речи: Србија, инострани туризам, порекло туриста по земљама, девизни приход, просторни размештај, Београд.

Увод

Из историје развоја туризма у окружењу Србије познато је, да су природа, културно наслеђе, градови, гастрономија и манифестације, привлачили изванредан број страних туриста. Била је то последица сложеног географског, туристичког, транзитног и функционалног положаја, као и елемената спајања и прожимања простора на Балканском полуострву и у југоисточној Европи. Земље под Аустроугарском и Турском, туристички су се различито, развијале, јер су биле економски на различитим ступњевима развића тј. располагале различитом туристичком материјалном осномом, саобраћајном инфраструктуром, као и понудом интересантног за стране туристе. Интензивнија туристичка кретања у Србији условљена су изградњом првих магистралних пруга у Војводин, долинама Велике Мораве, Јужне Мораве и Нишаве, којима је Средња Европа повезана са Блиским истоком. Наравно, сви путници нису били туристи, али је њихов транзит био значајан и утицајан на низ појава, процеса и догађаја, од којих су неки били од користи за туризам. У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, касније Краљевини Југославији, готово истовремено, у њеним саставницама, оснивају се прве друштвене организације из домена заштите природе, улепшања насеља, заштите споменика, развоја спорта и туризма. Најстарије међу њима су оне из Словеније, истарског и далматинског приморја. Када је реч о Србији истичемо Основателно фондаторско друштво лековите кисело-вруће воде у Врњцима, 1868. године, као и Друштво за унапређење и улепшање Сокобање 1895. Године (Мутавцић, П. 1884; Николић, Љ. 2007). У погледу оснивања и рада друштвених организација значајних за унапређење туризма и очување животне средине и споменичког наслеђа у њој. Србија није заостајала за другим земљама Балканског полуострва, посебно оним у Јадранском приморју и у Алпима, тј. у Опатији, Малом Лошињу, Хвару, Крку, Загребу, Плитвичким језерима и Сарајеву.

Државно и друштвено организовање туризма

Посебно значајним подухватом за инострани туризам чини се оснивање Одсека за промет странаца, при Министарству трговине и индустрије 1920. године, нешто касније преименован у Одсек за туризам, који је „...најпре обратио пажњу на обнову ратом порушених туристичких објеката, па је дао читав низ корисних предлога за мере и прописе у области туризма, који су највећим делом били и прихваћени и проведени... Друштво за промет странаца је вршило функцију савеза туристичких организација на подручју Србије, оснивајући по бањским и климатским местима туристичка иницијатива и рецептивна друштва највише под називом Друштва за промет странаца, која су касније прерасла у туристичка друштва“ (Енсмингер, 1977). Истичемо 1923. годину, када је, на иницијативу туристичких и угоститељских радника, оснивана путничка агенција Путник, са седиштем у Београду и филијалама

земље и остале ваневропске земље; Доласци, ноћења и лежаји по изабраним туристичким местима; Страни туристи и ноћења у аранжману домаћих туристичких агенција по земљама порекла.

у већим градовима Југославије, која се, поред осталог, бавила општом туристичком пропагандом Југославије, координирала рад туристичких друштава, пружала помоћ хотелијерима, водила статистику туризма и старала се о извршавању прокламоване државне туристичке политике.

Туристичка политика се одвијала по државној линији и била оквир рада Одсека за туризам, Министарства трговине и индустрије, са седиштем у Београду, као и по привредној линији, посредством агенције Путник, као и угоститељства, удруженог у одговарајуће коморе, односно, по друштвеној линији посредством туристичких, планинарских и осталих друштава, односно, њихових савеза. Од оснивања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и каснијих њених наследница, као и у савременој Југославији и Србији, туризам никада није имао самостално министарство, већ је био у склопу трговине и снабдевања, Повереништва за трговину и снабдевање, Комитета за туризам и угоститељство Владе Федеративне народне републике Југославије. „Овај Комитет је имао огромну администрацију, а вршио је уз редовне управне послове у области туризма и послове туристичке пропаганде као и припрему планова за развитак туристичке привреде у оквиру општег државног перспективног плана“ (Енсмингер, 1977).

На нивоу република постојали су Републички комитети за туризам. У срезовима, као административним јединицама, постојале су туристичке управе или туристичка повереништва, а на нивоу општина повереништва или реферати за туризам и угоститељство. После 1952. године, у вези са новим системом привређивања уопште, а самим тим и у туризму и угоститељству, укинута су постојеће организације и формиран Завод за унапређење туризма и угоститељства, који је радио у саставу Министарства трговине, али је и он укинут 1953. године. Значајан део посла тада је преузео Туристички савез Југославије, основан 2. априла 1953. године. Исти је окупљао туристичке савезе постојећих република и покрајина, а ове, општинска туристичка друштва (Бјелица, 1978).

Делатност Туристичког савеза Југославије

Туристички савез Југославије извесно време је био основни носилац туристичке политике. Предлагао је мере и прописе из домена туризма и угоститељства, водио општу туристичку пропаганду, на домаћем и иностраном туристичком тржишту, представљао Југославију у међународним туристичким асоцијацијама, посебно у Међународној унији официјелних туристичких организација, са седиштем у Женеви. Уз то, 1955. године, поверени су му сви послови из домена туризма. То је година када се почео интензивније развијати инострани туризам у Србији, који је, све до распада Југославије, бројем туриста, њихових ноћења и оствареним девизним приходом, заостајао за Хрватском, Словенијом, извесно време и за Црном Гором. Организација републичких и покрајинских органа надлежних за развој туризма није била јединствено постављена, што је у одређеној мери зависило од значаја који је имао туризам у друштвеном и привредном развоју конкретне републике односно покрајине. У Србији је надлежан орган за туризам био Републички комитет за робни промет и услуге Извршног већа Скупштине Србије, с тим што је као облик рада постојао и посебни Одбор за туризам Извршног већа. Са променама устава појединих република током 1990. године дошло је до радикалних измена у организацији државне управе у целини, па у тим оквирима и организовање надлежних решења за

област туризма. Тако, на пример, у Републици Србији област туризма се налазила у саставу Министарства трговине и туризма са посебном Управом за туризам у свом састав (Унковић и Зечевић, 2019).

Познато је да се својим радом посебно истицао Туристички савез Србије, на чију је иницијативу извршено знатно проширивање друштвене базе туристичке организације, јер су формиран општински туристички савези, чија је улога дошла до изражаја након укидања постојећих средњих туристичких савеза. Извесно време туризам је био у склопу Министарства трговине, туризма и телекомуникација, где су дефинисани Сектор за туризам и Сектор за туристичку инспекцију. Данас се туризмом у Србији, на највишем нивоу бави Министарство за омладину и туризам. Како у Југославији, тако и у Србији, готово никада на руководећим местима највишег државног нивоа није било дипломираних туризмолога и познатих практичара из домена туризма. Уобичајени систем збора по републичком и партијском кључу није био добар, а честе промене људи и система, нису доприносиле интензивнијем развоју туризма. То посебно важи за Србију која је, иако по површини највећа међу републикама, по низу показатеља развоја туризма, посебно иностраног, по низу показатеља (број туриста и ноћења, број хотела и лежаја, број запослених и девизни приход), заостајала за Хрватском, Словенијом и Црном Гором. Уз све то, честе промене вредности динара и његовог паритета према конвертибилним валутама, као и немили политички, економски и ратни догађаји, нису ишли у прилог развоја туризма, посебно иностраног.

Послератни инострани туризам у Србији

Интензивнији развој иностраног туризма у Србији почео је неколико година после ослобођења земље у Другом светском рату. Време обнове ратом уништених објеката и интензивне активности на успостављању нормалног начина живота и први петогодишњи план обнове и изградње, нису усмеравани ка туризму, али су били од великог значаја за препознавање Југославије и Србије у Европи и свету. Поред осталих, карактеристичан је пример Дивчибара, које су 1941. године имале 1.116 лежаја намењених туристима, а 1947. године само 23 (Станковић, М. С, Вујић, М. 2924). Скромни показатељи броја страних туриста и њихових ноћења, уз незнатне приходе, карактеристични су за време од ослобођења земље до 1960. године, а последица су општег материјалног стања становништва Европе и света, као и политичких, економских и друштвених односа између земаља туристичке иницијативе и земаља туристичке рецептиве. Уз то, строги царински и пасошки прописи, недостатак саобраћајница и саобраћајних средстава, уз скромну понуду смештајних и угоститељских капацитета, кадрова и законске регулативе, јасно су се одражавали на обим иностраног туристичког промета у Србији (Станковић, 1977).

За развој иностраног туризма у Југославији, самим тим и у Србији, значајне су бројне друштвено-политичке акције. Политика мирољубиве коезистенције међу земљама и народима, као и несврставање у војне и политичке блокове, поникла у Југославији, била је широко прихваћена. Југославија је међу првим земљама прихватила начело туризам – пасош мира и доследно га примењивала, отварањем својих граница и опремањем готово сто пограничних прелаза, за друмски, железнички, поморски, речни и ваздушни саобраћај. При свему томе, од значаја су биле акције Туристичког савеза Југославије и одговарајућих институција у

републикама и покрајинама Југославије. Реч је о афирмацији Југославије као туристичке земље, унапређењу међународне сарадње, јачање материјалне основе и кадровске структуре запослених у туризму, организовању туристичких представништава у иностранству и сарадња са сличним међународним организацијама.

Оснивање туристичких представништава у већим градовима Европе и Северне Америке, којих је било 13. Задатак им је био да грађанима земље у којој се налазе, пружају информације о туристичким вредностима и понуди Југославије, као и могућностима боравка у њој. За општу туристичку пропаганду Југославије у свету 1975. године утрошено је 69,8 милиона динара, а 1970. године 102 милиона динара. Истраживања су показала да та средства нису била довољна, јер су износила само два до три процента девизног прилива, јер су неке земље (Шпанија, Италија, Француска, Бугарска), за исте потребе улагале више од десет процената оствареног девизног прилива од иностраног туризма.

Страни туристи у .000 и % по републикама Југославије

Република	1960.		1970.		1980.		1987.	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Хрватска	486	55,7	2.774	58,4	4.007	62,5	5.906	66,3
Словенија	157	18,0	807	17,0	869	13,5	1.070	12,0
Србија	132	15,1	686	14,5	868	13,5	900	10,1
Црна Гора	19	2,2	191	4,0	219	3,4	402	4,5
Б и Х	52	5,9	182	3,8	236	3,7	389	4,3
Македонија	27	3,1	108	2,3	211	3,4	238	2,8
Југославија	873	100,0	4.748	100,0	6.410	100,0	8.907	100,0

Године 1948. у Југославији је регистровано 61.500 страних туриста и 417.907 њихових ноћења. Удео Србије у томе био је око 5%. Када је 1955. године број страних туриста у Југославији био 485.294, а број њихових ноћења 1.832.555, Србија је у броју туриста учествовала са 12,3%, а у броју ноћења са 9,5%. Удео Србије у иностраном туристичком промету у Југославији увек је био веома скроман, посебно у односу на Хрватску и Словенију. Године 1980. од укупног броја страних туриста у Југославији, за Хрватску се определило 62,5%, те су у оствареним ноћењима учествовали са 81,5 %. У Србија је тада било 13,5% страних туриста и само 4% њихових ноћења. Од интереса је и чињеница да су 1987. године туристи из Немачке, Италије, Аустрије и Велике Британије у Југославији учествовали са 61,5%, а у оствареним ноћењима са 59,3%, што је нешто другачије у Србији, која никада није имала значајнији број туриста из Велике Британије и Аустрије. Године 1985. у Југославији је боравило 8.436.000 страних туриста, који су остварили 50.816.000 ноћења. Удео Србије у Југославији у броју страних туриста тада је износио 10%, а у броју њихових ноћења 2,9% и потврђује чињеницу о њиховом кратком времену боравка.³

³ У Статистичком годишњаку Републике Србије туриста је дефинисан као лице које у месту посете, изван свог пребивалишта, проведе најмање једну ноћ у објекту за смештај туриста ради одмора, рекреације или из других разлога, попут здравствених, спортских, образовних, религијских и сл. Лице се сматра туристом уколико у смештајном објекту проведе највише 12 заустопних месеци, а да при том не обавља делатност финансирану од стране места посете, односно земље у којој борави.

Иностранни туризам у Србији није се увек развијао у потпуном складу са истим у Југославији и свету, али је делио утицаје низа појава, процеса и догађаја, од којих су неки негативно деловали на иностранни туризам уопште, самим тим и у Србији. Између 2000. и 2003. године, забележена је стагнација међународних туристичких кретања. Иза тога, већ 2005. године дошло је до повећања броја страних туриста и њихових ноћења, али је 2008. године промет смањен за 4%, а наредне године за 6% у односу на 2008. годину. Опоравак међународног туризма евидентан је почев од 2010. године и исказује се са 9% више у односу на 2009. годину. „Генерално гледано, туризам је у протеклих шест деценија одсликавао скори непрекидан раст, уз повремене и краткотрајне шокове и падове чиме је овај сектор показао своју снагу и отпорност: међународни туристички доласци у свету порасли су са 25 милиона у 1950-ој, на скоро 700 милиона у 2000-тој, и 1,4 милијарди у 2018-ој години“ (Јовичић и Врачевић, 2022).

Страни туристи и њихова ноћења

Од укупног иностраног туристичког промета у свету, Европа је 1970. године захватала 75%, а 2018. године 51%. Удео Србије у томе је готово увек био незнатан, посебно у односу на туристички веома посећене земље попут Шпаније, Француске, Италије, Аустрије, Грчке, Мађарске, Немачке, Енглеске, Турске. По девизном приходу од страних туриста, Србија, је, према подацима за 2017. годину (1.400.000.000 долара), вишеструко заостајала за Шпанијом (60.294.000.000), Француском (53.715.000.000), Италијом (39.156.000.000), Аустријом (18.111.000.000), Португалијом (15.154.000.000), Грчком (14.630.000.000), али и Бугарском (3.389.000.000), Словенијом (2.434.000.00) и Кипром (2.769.000.000). У таквим релацијама, Србија мора тражити своје право место на иностраном туристичком тржишту.

Страни туристи и ноћења у Србији

Година	Туристи	Ноћења	Година	Туристи	Ноћења
1955.	60.000	175.000	1990.	881.000	1.468.000
1960.	132.000	329.000	1995.	204.000	644.000
1965.	477.000	1.303.000	2000.	165.398	430.665
1970.	687.000	1.136.000	2005.	452.679	991.748
1975.	842.000	1.381.000	2010.	682.681	1.452.156
1980.	868.000	1.467.000	2015.	1.132.221	2.409-680
1985.	847.000	1.473.000	2023.	2.134.305	5.582.604

Друштвени планови развоја привреде

Од 1947. до 1980. године, Југославија је прокламовала следеће планове друштвеног и привредног развоја: Петогодишњи план развитка привреде ФНРЈ 1947-1951; Друштвени план привредног развоја Југославије 1957-1961; Друштвени план привредног развоја Југославије 1961-1965; Друштвени план развоја Југославије 1966-1970; Друштвени план Југославије 1971-1975 и Друштвени план Југославије 1976-1980 (Штамбук, 1980). Првим петогодишњим планом предвиђано је повећање народних ресторана, хотела и лежаја у њима. Грађена су радничка одмаралишта, инсистирало на повећању броја издатих obroка, побољшању квалитета и снижавању комерцијалних цена роба и услуга. Иностраном туризму није

поклањана већа пажња, али су неке акције обнављања старих и изградње нових објеката, биле од значаја не само за домаћи већ и за инострани туризам, коме у прилог нису ишли сложени међународни односи, затворене границе, неповерење међу државама, политичка превирања и сл.

Страних туриста појединих година скоро да није било. Тако је 1950. Године регистровано је само 60.000 страних туриста и 175.000 њихових ноћења. У другом плану, туризам и угоститељство добијају већи значај, јер су предвиђене веће инвестиције у туристичко-угоститељске објекте, средствима федерације и угоститељских предузећа. Реч је и о школовању кадрова за потребе туризма и угоститељства. Број страних туриста у Србији премашио је 100.000, а број њихових ноћења 300.000. Трећим планом потенцирана је изградња радничких одмаралишта, кампова, мотела и туристичких насеља, интеграција у већа туристичко-угоститељска предузећа и повезивање ових са сродним и допунским фирмама у циљу заокруживања пословања и формирања боље туристичке понуде за домаће и инострано тржиште.

Привредном и друштвеном реформом, прокламованом 1965. године, кроз Друштвени план развоја Југославије 1966-1970. године, потенцирано је стварање великих туристичко-угоститељских организација, које могу допринети развоју иностраног туризма. За реализацију овог уведена је систем стимулативних мера, којим се имаоци средстава упућују на инвестирање у туристичку привреду. Највише користи од тога имала је Хрватска, као приморска република, посебно интересантна за стране туристе (Зечевић, 1973). Србија је тада имала нешто више од 700.000 страних туриста и нешто више од 1.400.000 њихових ноћења. Из планова покрајина и република, проистекао је Друштвени план Југославије од 1971. до 1975. године. Поред осталог, предвиђао је повећање броја смештајних капацитета у основним и комплементарним објектима. Туризам је третиран као делатност од посебног значаја.

Мере и акције за унапређење туризма у Југославији највише су допринеле развоју туризма у Хрватској, Словенији и Црној Гори, а најмање у С. Арбији, Босни и Херцеговини и Македонији. Дobar показатељ тога је материјална база туризма, посебно број објеката и лежаја за потребе туризма. Од укупног броја туристичких лежаја у Југославији (254.095), године 1960. у Хрватској је било 151.561 лежај или 59,6%. Десет година касније, од укупног броја лежаја у Југославији (697.301), у Хрватској је било 453.071 лежај или 65%. Када је број лежаја у Југославији 1980. године достигао 1.060.803 у Хрватској је било 692.000 или 65,2%. Седам година касније од 1.368.864 лежаја у Југославији, Хрватској су припадала 885.770 лежаја, или 64,7%. Са 37.639 лежаја 1960. године, односно, 74.096, 1970. године, 108.521., 1980. године и 121.420 лежаја 1987. године, Србија је у Југославији учествовала са скромних 9 до 15%, што се на свој начин одражавало на стање туризма, посебно иностраног, јер су Србији недостајали хотели виших категорија, тражених на иностраном туристичком тржишту (Станковић, 1990).

Монетарне промене и њихов утицај на туризам

Организације које су пружале услуге страним туристима и остваривале девизне приходе, добиле су третман извозника. За пропаганду се издвајају већа средства. Уз то, потписан је Договор о основама Друштвеног плана Југославије за развој

иностраног туризма за период од 1976. до 1980. године. Број страних туриста у Србији достигао је 900.000, а број њихових ноћења 1.500.000. И тада је удео Србије у иностраном туристичком промету у Југославији био доста скроман, посебно у односу на Хрватску и Словенију. Било је година када је број туриста из Пољске, Совјетског Савеза, Бугарске, Мађарске, Чехословачке и Албаније, био на нивоу статистичке грешке. Године 1990. међу страним туристима у Србији доминирали су они из Русије, Немачке Италије, Грчке и Турске (54,1%), који су остварили 50,7% свих ноћења. Девизни приход од страних туриста у Србији износио је 414.000.000 долара.⁴ Рекордан приход по основу промет страних туриста у Србији остварен је 2024.

Међународна монетарна криза дуго је трајала, те је привредни, а самим тим и туристички развој, био успорен. Инфлација, рецесија привреде, раст цена, промене паритета валута, смањена производња добара, пад куповне моћи, као и неизвесност развоја међународних монетарних односа, промене паритета валута, прелазак са долара, на марку, повратак на долар и корпу валута, условљавали су значајне разлике у броју туриста и ноћења по појединим годинама. „За свет у целини, а тиме и за Европу, из чијих земаља долази највећи број туриста, карактеристично је да су краткотрајни периоди стабилних интервалутних односа, смениле не само кризе појединих валута и велики монетарни поремећај, већ је дошло до потпуне промене у систему монетарних односа. Овакво стање условљено је кризом долара, као кључне монете. У прилог томе иду све већа инфлација и обимно преливање долара у Европу. Одступање од некадашњих доста чврстих курсева и увођење нових паритета валута готово сваког дана, зависи од економских, тржишних па и спекулативних утицаја, што се на разне начине одражава на привређивање у низу земаља, а посебно у земљама туристичке са недовољно конвертибилном националном валутом, какав је случај са Југославијом“ и у нормалним условима заостајала за Хрватском и Словенијом, како у броју страних туриста, тако и у оствареним економским ефектима (Станковић, М. С. 1990). Последице свега напред изложеног, јасно су се одразиле на стагнацију иностраног туризма у Србији, која је по основним показатељима заостајала за Хрватском и Словеније.

Место Србије у иностраном туризму Југославије

Распад Југославије, економска криза, бомбардовање, присилне миграције нашег становништва, успостављање нових држава и граница на простору Југославије,

---

⁴ Динар као средство плаћања у Југославији први пут је девалвирао 1952. године. За један амерички долар уместо 50 динара, требало је дати 300 динара. Друга девалвација била је 1965. године, када је извршена и деноминација динара од 100 старих за 1 нови динар. За један долар требало је дати 12,5 нових динара. Токо 1971. године извршене су две девалвације динара. Један долар вредео је најпре 17,5 динара, а затим 18,25 динара. Пета девалвација динара уследила је 1980. године. Динар је тада изгубио 30 % своје вредности у односу на долар. Две године касније динар је девалвирао шести пут и то за 20 % своје вредности. Током 1984. године, амерички долар је вредео 211,75 динара, а 1987. године, 1.237 динара. Осма девалвација динара уследила је 1988. године. Однос долара према динару био је 3.700:1. У децембру 1988. године, за један долар требало је дати 5.218 динара, а годину дана касније 118.580 динара. Наведено стање на посебан, још увек недовољно истражен начин, одражавало се на домаћи и инострани туризам у Србији, као саставници Југославије. Чињеница је да су током времена страни туристи за исту своту долара, односно, конвертибилних валута, добијали више роба и услуга, манифестује се као негативна појава у туризму. Наравно, било је значајних повећања цена робе и услуга, али су девалвација и деноминација динара чинила своје.

негативно су се одражавале на све друштвене и привредне делатности Србије и самим тим и на туризам. На то су се надовезале две године широко обухватне епидемије корона вирусом, што се јасно одразило на туризам Србије, посебно на инострана туристичка кретања ка нашој земљи. Статистички подаци то најбоље показују. Године 2018. у Србији је регистровано 1.710.514 страних туриста, а годину дана касније 1.846.551. Наредне 2020. године, број страних туриста у Србији био је мањи за 76,5%, тј. свео се на 445.711, што је било 1.400.840 мање него претходне године, односно, 427.289 мање него далеке 1960. године. Број страних туриста у Србији 2019. године био је осам пута мање него 1987. године. Готово исти односи постоје и код броја остварених ноћења и девизног прихода. Године 2020. у Србији је било 208.442 ноћења страних туриста мање него пре четири деценије, тј. 1980. године.

Посебно негативне последице на домаћи и инострани туризам, како у свету, тако и у Србији, оставила је пандемија Ковида 19, „као највећи изазов са којим се свет суочио у периоду после Другог светског рата, задао је посебно погубан ударац глобалном туристичком привређивању и кретању туриста. Туризму су неопходне отворене границе, те стабилни политички, социо-економски и, пре свега, здравствено-безбедоносни услови. Суноврат такве стабилности на глобалном нивоу почетком 2000-е године довео је, де факто, до потпуног замирања туристичких кретања и туристичког привређивања“ (Јовичић и Врачевић, 2022).

После стагнације иностраног туристичког промета у Србији исти почев од 2021. године бележи запажен пораст. Тако је 2022. године број страних туриста достигао 1.772.763, и приближио се броју домаћих туриста (2.096.472), а број ноћења 4.939.394. знатно заостаје за бројем ноћења домаћих туриста (7.306.219), што указује на кратак просечан боравак страних туриста, који је још увек између два и три дана.

Страни туристи 000 и % по врстама туристичких места у Југославији

Туристичка места	1960.		1970.		1980.		1987.	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Приморска	438	50,2	2.604	54,8	3.718	58,0	5.657	63,5
Центри СР,САП	241	27,6	993	21,0	1.102	17,2	1.217	13,7
Ост.тур.места	73	8,4	535	11,3	721	11,2	917	10,3
Планинска	65	7,4	338	7,1	462	7,2	539	6,6
Остала места	44	5,0	216	4,5	314	5,0	539	6,6
Бањска места	11	1,4	62	1,3	93	1,4	154	1,8
Укупно	873	100,0	4.748	100,0	6.410	100,0	8.907	100,0

По броју страних туристи и њихових ноћења, остварених у Србији, били су, углавном, препознатљиви само Београд и Нов и Сад, али не и бањска и планинска места. У време постојања Југославије, посебно након Другог светског рата, без обзира на предузимане акције унапређења иностраног туризма, Србија је вишеструко заостајала за Хрватском и Словенијом. Такво стање потврђује чињеницу да су две приморске републике биле привлачније за стране туристе, тј. да је летњи рекреативни туризам у приобаљу Јадранског мора и на острвима, био далеко развијенији у односу на континентални део земље. Приморска туристичка места Југославије 1960. године посетило је 50,2% свих страних туриста, кји су остварили 72,2% ноћења. Десет година касније, проценат туриста је повећан на 54,8, а њихових ноћења 72,2%. Године 1980. проценат страних туриста у приморским туристичким местима достигао је 58,0, а остварених ноћења 86,2. На приближно истом нивоу промет страних туриста, по врстама туристичких места, остао је све до распада

Југославије. Посебно је карактеристична 1987. година, када је у приморским местима боравило 63,5% страних туриста, који су у броју ноћења учествовали са 88,2%. Изразито континентална, Србија је у протеклом периоду, када су у питању бањским туристичким местима (Станковић, 1991).

Ноћења страних туриста у 000 и % по врстама туристичких места у Југославији

Туристичка места	1960.		1970.		1980.		1987.	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Приморска места	2.531	72,2	18.610	82,5	31.935	86,2	46.124	88,2
Центри СР,САП	521	14,8	1.683	7,5	1.826	4,9	1.838	3,5
Ост.тур. места	128	3,6	836	3,7	1.225	3,1	1.526	2,9
Планинска места	181	5,1	817	3,6	1.186	3,0	1.680	3,2
Остала места	87	2,5	323	1,4	466	2,0	598	1,1
Бањска места	62	1,8	292	1,3	340	0,8	534	1,1
Укупно	3.510	100,0	22.560	100,0	36.978	100,0	52.299	100,0

Југославија је само Јадранским приморјем и острвима имала извесне компаративне предности за развој иностраног туризма у односу на остали део земље, што у пуном смислу важи за Србију, без обзира на туристичку вредност њених планина, бања, Београда и центара покрајина Војводине и Косова и Метохије. Са више од 88% удела у укупном броју туристичких ноћења, као бољем показатељу стања туризма у односу на број туриста, приморска места су имала знатно обимнију и квалитетнију материјалну базу туризма, посебно туристичких, угоститељских и инфраструктурних објеката, али и одговарајућих кадрова.

Године 1980. Југославија је имала 1.060.803 лежаја намењених туристима. Од тога броја у приморским местима је било 788.130 или 74,3% лежаја, што јасно одражава обим туристичког промета у односу на све остале врсте места, која су имала само 25,7% од укупног броја лежаја. Број туристичких лежаја по републикама Југославије био је вишеструко у корист Хрватске (692.000, или 65,2% од укупног броја у Југославији. Истовремено Србија је имала само 108.521 лежај или 10,2% од укупног броја, што значи да је 6,4 пута заостајала за Хрватском. Приморска места Хрватске, Словеније, а затим и Црне Горе, више и боље су искористила стимулативне мере за развој туризма, више и боље инвестирале у обнову старих и изградњу нових објеката. Временски посматрано, Србија је извесно заостајала у акцијама развоја иностраног туризма, што је резултирало slabим девизним приходима оствареним рецептивним туризмом. Чини се да није добро искоришћена велика концентрација страних туриста у приморским туристичким местима за пласман туристичких вредности у континенталном делу земље, првенствено у Србији (Станковић, 1982).

Страни туристи у Србији 1990. године по земљама порекла

Земља порекла	Туристи		Ноћења		Дани прос.број
	Број	%	Број	%	
Русија	166.000	18,6	305.000	20,7	1,8
СР Немачка	147.000	16,5	195.000	13,2	1,3
Италија	72.000	8,1	120.000	8,1	1,6
Грчка	51.000	5,7	74.000	5,0	1,4
Турска	47.000	5,2	54.000	3,7	1,1
Француска	35.000	3,9	50.000	3,4	1,4
Бугарска	33.000	3,7	53.000	3,6	1,6
Пољска	32.000	3,6	59.000	4,0	1,8
САД	30.000	3,3	55.000	3,7	1,8
Швајцарска	25.000	2,8	30.000	2,0	1,2
Румунија	23.000	2,5	52.000	3,5	2,2
Енглеска	22.000	2,4	78.000	5,3	3,5
Остале земље	683.000	28,6	1.125.000	23,8	1,6
Укупно	880.000	1000,0	1.468.000	100,0	1,7

Инострани туризам у Србији се почео интензивније развијати после 1970., односно, после 1980. године и наставио ка 1990. години, када је регистровано 880.000 страних туриста и 1.468.000 њихових ноћења. Најбројнији страни туристи потицали су тада из Русије (18,6% туриста 20,7% ноћења), СР Немачке (16,5 % туриста, 13,2 % ноћења), Италије (8,1% туриста 8,1% ноћења), Грчке (5,7% туриста, 5,0% ноћења) и Турске (5,2% туриста, 3,7% ноћења). Туриста из низа земаља Америке, Азије, Африке и Аустралије, готово да није било, што се понављало и неколико наредних година и деценија.

Инострани туризам у Србији као самосталној држави

Структура страних туриста у Србији, по земљама порекла, мењала се током појединих година и одређених временских периода. На такво стање утицали су бројни политички, друштвени и економски догађаји, али и стање туристичке понуде Србије на иностраном туристичком тржишту. Посебно значајним променама у броју страних туриста карактеристичан је за источно-европске земље, из којих, поред осталог, и због нижег животног стандарда, и затворености граница, у иностранство није путовао већи број туриста. Статистика показује да је 1975. године у Србији било 638.000 страних више него 1990. године, односно 637.000 ноћења више него 1990. године.

Страни туристи у Србији 2000. године по земљама порекла

Земља порекла	Туристи Број	Туристи %	Ноћења Број	Ноћења %	Дани прос.број
Б и Х	46.000	27,0	121.000	28,0	2,6
Македонија	17.000	10,2	32.000	7,4	1,8
Италија	10.000	6,0	26.000	6,0	2,6
Грчка	9.000	5,4	17.000	3,9	1,8
Бугарска	8.000	4,8	14.000	3,2	1,7
Русија	8.000	4,8	33.000	7,6	4,1
Румунија	7.000	4,2	14.000	3,2	2,0
Немачка	6.000	3,6	15.000	3,4	2,5
Аустрија	5.000	3,0	8.000	1,8	1,6
Словенија	4.000	2,4	8.000	1,8	2,0
Хрватска	4.000	2,4	11.000	2,5	2,7
Чешка	3.000	1,8	8.000	1,8	2,6
Ост. Европске земље	6.000	3,6	16.000	3,6	2,6
Ост. Ванев. земље	11.000	6,6	40.000	9,2	3,6
Укупно	166.000	100,0	431.000	100,0	2,4

Појединих година, између 1990. и 2000. године дошло је до смањења броја страних туриста и њихових ноћења у Србији. Била је то последица економске кризе, економских санкција и наше земље, које су се негативно одражавале не само на инострани туризам, већ и на живот у Србији уопште. Уз то, епидемија изазвана корона вирусом, онемогућила је интензивнија међународна туристичка кретања. После распада Југославије и формирања самосталне Републике Србије, инострана структура туриста се знатно изменила. Појавио се значајан број туриста из бивших република Југославије, који су 2000. године у Србији чинили више од 45% свих страних туриста и њихових ноћења. Девизни приход по основу боравка и потрошње страних туриста износио је тада само 28.000.000 долара (Унковић, С., Зечевић, Б. 2019). У погледу структуре туриста, слично стање било је и 2010. године, када су туристи из Словеније, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Хрватске и Македоније чинили готово 40%, а исто таквим уделом учествовали у броју ноћења. Међу туристима из европских земаља бројем су се истицали они из Немачке, Италије, Грчке, Бугарске, Румуније и Русије, сви са просечном дужином боравка од 1,9 до 2,3 дана и скромном дневном и укупном потрошњом.

Страни туристи у Србији 2010. године по земљама порекла

Земља порекла	Туристи Број	Туристи %	Ноћења Број	Ноћења %	Дани прос.број
Словенија	66.686	9,7	114.471	9,8	1,7
Б и Х	63.560	9,3	147.569	10,1	2,3
Црна Гора	56.888	8,3	120.774	8,3	2,1
Хрватска	46.367	6,8	89.693	6,1	1,9
Немачка	42.672	6,2	84.203	5,8	1,9
Италија	34.221	5,0	80.980	5,5	2,3
Македонија	31.581	4,6	59.851	4,1	1,9
Грчка	24.726	3,6	46.284	3,2	1,8
Бугарска	24.582	3,6	44.448	3,0	1,8
Румунија	23.907	3,5	47.068	3,2	1,9
Русија	21.636	3,4	62.583	4,3	2,9
Пољска	20.672	3,0	32.276	2,2	1,5
Остале земље	390.812	33,0	921.100	36,4	2,3
Укупно	682.681	100,0	1.452.156	100,0	2,1

Структура страних туриста у Србији 2010. године у односу на претходну деценију, није се значајније променила. Туристи из Словеније, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Хрватске и Македонији, чинили су 38,7% од укупног броја и готово исто толико у броју остварених ноћења. Нешто значајнијим уделом истицали су се туристи из Немачке, Италије, Грчке у Бугарске. Међу првих 12 земаља нема туриста из Француске, Енглеске, Аустрије, Шпаније, житеља скандинавских земаља, као и оних из обе Америке, Кине, Јапана, Африке и Аустралије, односно, богатих земаља средњег истока. Србија је 2010. године од иностраног туризма остварила приход од 798.000.000 долара. Од укупног броја туриста, 2.000.597, домаћи су чинили 1.317.016, а страни 682.281, штп је 1,9 пута мање. Од укупног броја ноћења, 6.413.515, домаћи су чинили 4.961.359, а страни 1.452.158, што је 3,4 пута мање и показује још увек недовољно развијен инострани туризам у Србији. Према процени Народне банке Србије, наша земља је 2018. године остварила девизни приход од страних туриста у износу од 1.547.000.000 долар, а 2019. године 1.438.000.000 долара. Од 2007. године ради се процена девизног прихода у складу са упутствима Међународног монетарног фонда о платном билансу. Због тога су бројке са ранијим стањем тешко упоредиве, јер нема довољно поузданих података. (Унковић, С., Зечевић, Б. 2019). Опоравак иностраног туризма у Србији евидентан је после 2021., и изразитије после 2022. године. Такво стање потврђује приход од иностраног туризма од 2.550.000.000 долара, остварен 2023. године, што је знатно више у односу на раније године, посебно на време епидемије Ковида 19.

Страни туристи у Србији 2020. године по земљама порекла

Земља порекла	Туристи Број	Туристи %	Ноћења Број	Ноћења %	Дани прос. бор.
Б и Х	51.459	11,5	128.020	2,5	10,1
Хрватска	26.970	6,0	55.278	2,0	4,3
Бугарска	26.841	6,0	47.054	1,7	3,7
Црна Гора	26.332	5,9	78.604	3,0	6,2
Турска	25.079	5,6	116.061	4,6	9,2
Немачка	25.064	5,6	57.368	2,2	4,5
Северна Македонија	21.498	4,8	55.560	2,5	4,3
Русија	20.259	4,5	87.634	4,3	6,9
Румунија	17.959	4,0	76.527	4,2	6,0
Кина	17.641	3,9	61.528	3,5	4,8
Грчка	13.395	3,0	26.697	2,0	2,1
Израел	12.862	2,8	36.671	2,8	2,5
Италија	11.448	2,5	30.921	2,7	2,4
Остале земље	278.848	62,5	796.395	62,9	2,8
Укупно	445.711	100,0	1.264.558	100,0	2,8

Током 2019. године, када су услед здравствено-безбедоносних разлога, туристичка путовања сведена на најмању меру, структура страних туриста се није битније променила у односу на раније стање. Најбројнији су били они из Босне и Херцеговине, Хрватске, Бугарске, Црне Горе, Турске и Немачке. Доста се смањио број туриста из Италије, али се појавио изванредан број оних из Кине, Израела, Русије и Румуније. Највише ноћења остварили су туристи из Босне и Херцеговине, Турске, Русије, Црне Горе и Румуније. Најдужи боравак остварили су туристи из Босне и

Херцеговине 10,1 дан, Турске 9,2 дана, Русије 6,9 дана и Црне Горе 6,2 дана, а најкраћи туристи из Грчке 2,1 дан.

Место Београда у иностраном туризму Србије

Од посебног научно-истраживачког, али и апликативног значаја је просторна дистрибуција страних туриста у Србији. У целом међуратном и поратном периоду, највише страних туриста регистровано је у Београду. То је последица његовог повољног географског, туристичког и функционалног положаја, добре саобраћајне повезаности, обима и стања материјалне базе туризма, посебно хотелијерства, препознатљивих туристичких вредности, понуде за конгресни и манифестациони туризам, као и свеопштег имиџа у Европи и свету. Током низа година, од сто страних туриста који посете Србију, за Београд се одлучује више од 50%, појединих година чак 58,5%. Слично стање је и у погледу реализованих ноћења, која су увек изнад 50%, достижући појединих година 61,7% од укупно остварених у Србији (Станковић, 1989).

Страни туристи и у Србији и Београду

Година	Туристи		%	Ноћења		%	Прос.бор.
	Србија	Београд		Србија	Београд		
1994.	82.040	46.035	56,1	202.239	124.825	61,7	2,7
2008.	646.494	376.917	58,3	1.398.887	759.843	55,0	2,0
2009.	645.022	369.577	57,2	1.469.011	828.700	56,4	2,2
2010.	682.681	395.408	57,9	1.452.158	809.822	55,7	2,0
2011.	764.167	440.347	57,6	1.643.064	870.972	53,0	2,0
2012.	809.967	471.299	58,1	1.796.217	937.853	52,2	2,0
2013.	921.768	536.937	58,2	1.988.393	1.035.275	52,0	1,9
2014.	1.028.732	597.765	58,1	2.161.034	1.142.185	52,8	1,9
2015.	1.132.221	650.362	57,4	2.409.680	1.285.694	53,3	2,0
2016.	1.281.426	737.063	57,5	2.738.998	1.450.476	52,9	2,0
2017.	1.497.173	863.162	57,6	3.175.127	1.758.139	55,7	2,0
2018.	1.710.514	971.942	56,8	3.657.868	2.010.749	54,9	2,0
2019.	1.846.551	1.056.578	57,2	4.010.378	2.172.303	57,4	2,0
2020.	445.711	229.254	51,4	1.264.558	597.703	47,2	2,6
2021.	871.239	450.028	51,6	2.429.697	1.237.994	50,9	2,7
2023.	2.134.305	1.191.270	55,8	5.582.604	2.970.336	53,2	2,1

Србија и Београд имају сличну структуру туриста по државама из којих долазе. Сличност се огледа и у кратком просечном боравку, без обзира што је реч о главном граду Републике Србије, који је средиште транзитног, пословног, конгресног и манифестационог туризма и има највише и најквалитетније туристичко-угоститељске објекте. Учешће Београда у броју страних туриста регистрованих у Србији, готово увек је било изнад 50%, достижући појединих година и 58%. Слично стање је и код броја остварених ноћења. Процент учешћа варирао је од 47 до 61. Године 1981. од укупног броја ноћења страних туриста у Србији (1.448.100), у Београду је реализовано 719.300 или 49,6%. Идентични односи постојали су и 1988. године, када је у Србији регистровано 1.433.300 ноћења, у Београду је реализовано 711.200, или 49,6 %. За 2022. годину карактеристичан је повећан број страних туриста у (1.772.763), од којих је Београду било 982.495 или 55,4%. Исте године од 4.939.394 ноћења страних туриста, у Београду је реализовано 3.180.977, или 64,2%. У Београду, као и у Србији у целини, структура туриста по земљама порекла указује да их је, до

распада Југославије, највише било из Русије, Немачке, Италије, Грчке, Турске, Француске и Бугарске, а из тога из бивших република Југославије, посебно из Босне и Херцеговине, Хрватске и Црне Горе.

Рекордан приход по основу посета страних туриста Србија је оствариле 2024. године. Реч је о 2.833.000.000 долара. Сасвим је сигурно да је највећи приход остварен у Београду, који посећује више од 60% свих страних туриста у Србији. Уз то, Београд има највише и најбоље смештајне и конгресне капацитете, спортске објекте и приступне саобраћајнице, односно, обимнију и разноврснију, целогодишњу туристичку понуду.

Просечна дужина боравка страних туриста у Београду, по годинама, варира између 1,9 и 2,7 дана. Бројем туриста и ноћења за Београдом изразито заостају Нови Сад (2021. године 69.898 туриста, 336.738 ноћења), Суботица (2021. године 18.553 туриста, 42.637 ноћења), Златибор (2021. године, 643.394 туриста, 115.943 ноћења), Копаоник (2021. године 16.854 туриста, 66.863 ноћења), Ниш (2021. године 35.709 туриста, 64.150 ноћења), Врњачка Бања (2021. године 36.560 туриста, 107.179 ноћења) и Палић (2021. године 8.718 туриста, 16.169 ноћења) Кратак просечан боравак страних туриста у Београду и Србији, јасно се одражава на висину девизног прихода и самим тим на удео туризма у платном билансу земље. Нека истраживања су показала да страни туристи у Србији највише троше на смештај и храну, а знатно мање на ванпансионске потребе, што на изврстан начин указује на релативно скромну понуду сувенира, спортске опреме, занатских производа, улазница за одговарајуће природне и сл. Иако се током 2023. Године број страних туриста у Србији и у већем боју њених туристичких места повећао, просечна дужина боравка је остала у традиционалним вредностима, између 1,5 и 3 дана. На Копаонику је достигла 3,8 дана, у Нишу и Врњачкој Бањи је 3,1 дан, Сокобања и Аранђеловцу по 2,7 дан, на Златибору и у Београду по 2,5 дана и на Палићу 2 дана.

Страни туристи и ноћења у најпосећенијим местима Србије

Место	Година 1995.		Година 2011.		Година 2020.		Година 2023.	
	Туристи	Ноћења	Туристи	Ноћења	Туристи	Ноћења	Туристи	Ноћења
Београд	56.253	165.888	428.473	847.915	229.264	597.713	1.191.270	2.970.336
Нови Сад	3.280	8.107	63.011	142.623	34.683	82.349	154.595	408.891
Ниш	3.090	8.344	34.569	46.538	21.017	36.949	89.108	179.081
Суботица	2.042	3.535	13.796	27.666	8.281	17.451	85.980	202.422
Врњачка Бања	992	2.655	17.224	50.078	10.617	29.603	31.693	98.528
Копаоник	763	3.363	6.524	28.978	18.512	93.017	34.688	134.877
Златибор	434	1.299	19.650	65.040	21.684	64.609	100.283	253.541
Палић	621	1.136	5.772	9.258	3027	4.921	17.511	36.264
Аранђеловац	362	1.461	3.239	5.694	2.255	5.555	5.923	16.140
Сокобања	143	418	921	3.707	2.414	6.252	11.719	32.313

Закључак

Природне и антропогене туристичке вредности Србије бројне су и разноврсне. Неке од њих имају европску и светску контрактивну зону, те су интересантне за туристе из страних земаља. Иако има дугу и богату традицију, инострани туризам у Србији није развијен онако и онолико колико то омогућују њен изванредно повољан географски, туристички и саобраћајни положај, њена природа, антропогено наслеђе,

манifestације, материјална база туризма и стручност туристичког и угоститељског особља. Разлози за такво стање су бројни и разноврсни, а тичу се организационих, политичких, економских, монетарних и ратних збивања, која Србију нису мимоилазила. Реч је и о закасној изградњи туристичко-угоститељских објеката, уопште, а посебно виших категорија, који су све траженији на савременом иностраном туристичком тржишту. Чини се да проблем није у броју туристичких лежаја, колико у степену њихове искоришћености, који на примеру хотела износи око 60 %, а у свим осталим објектима знатно мање од тога.

Материјална база, запосленост и одговарајући кадрови, на свим пословима у вези иностраног туризма, морају се више и бање сагледавати и изучавати. Пут из научног ка апликативној делатности у свери иностраног туризма, није лак и једноставан. Чини се да је потребно више и боље користити искуства неких туристички развијених земаља и иста примењивати и прилагођавати стању туристичке понуде у Србији. Чини се да се одговарајући резултати могу постићи како побољшањем понуде објеката виших категорија, тако и обогаћивањем целогодишње туристичке понуде, рад продужења просечне дужине боравка страних туриста, што поспешује и њихову већу потрошњу.

Инострани туризам представља преливање дела личне потрошње из иностраних матичних у туристичка места наше земље, мора се уважавати као значајан извор прихода, којим се побољшава негативан салдо нашег трговинског и платног биланса у односу са иностранством. Уз то, инострани туризам поспешује добросуседске односе, интернационализам и мирољубиву политику, те му је значај вишеструк. Анализом статистичких података и истраживањима туристичке понуде, пропаганде и улагања у обнову старих и изградњу нових објеката, као и одговарајуће инфраструктуре, потребно је целовито сагледавање економских и друштвених ефеката иностраног туризма у Србији, ради креирања сврсисходне политике и менаџмента, убрзаног развоја, који из Београда и Новог Сада, треба ширити ка другим нашим градовима, бањама, планинама и манифестацијама. Вишеструко заостајање Србије по броју страних туриста, њихових ноћења и оствареног девизног прихода, за неким суседним и нешто даљим европским земљама, није у складу са њеним потенцијалима, те је стање потребно мењати и унапређивати. Чињеница да континенталне земље остварују мање ефекте по основу развоја иностраног туризма у односу на приморске, не треба пренебрегавати, већ тражити сопствени пут развоја, презентацијом специфичне понуде градског, конгресног, манифестационог, гастрономског, бањског, планинског и транзитног туризма.

Сукоб интереса: Аутори изјављују да нема сукоба интереса.

Напомена издавача: Српско географско друштво остаје неутрално по питању јурисдикције у објављеним мапама и институционалним везама.

© 2025 Српско географско друштво, Београд, Србија.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia.

Литература

- Бјелица, Д. (1978). *Самоуправни друштвени односи и туристичка друштвена организација*. Зборник стручних и научних радова, Виша туристичка школа [Bjelica, D. (1978). *Samoupravni društveni odnosi i turistička društvena organizacija*. Zbornik stručnih i naučnih radova, Viša turistička škola].
- Енсмингер, С. (1977). *Развојни пут туристичке политике на подручју Југославије*. Зборник стручних и научних радова, Виша туристичка школа [Ensminger, S. (1977). *Razvojni put turističke politike na području Jugoslavije*. Zbornik stručnih i naučnih radova, Viša turistička škola].
- Јовичић, Д., Врачевић, Б. (2022). *Туризам и међународни привредни токови*. Универзитет у Београду, Географски факултет [Jovičić, D., Vračević, B. (2022). *Turizam i međunarodni privredni tokovi*. Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet].
- Мутавдић, П. (1884). *О Бањи Врњачкој у срезу Трстеничком, округу Крушевачком*. Библиотека Замак културе [Mutavdžić, P. (1884). *O Banji Vrnjačkoj u srezu Trsteničkom, okrugu Kruševačkom*. Biblioteka Zamak culture].
- Николић, Љ. (2007). *Сокобања кроз документа 1837-2007*. Организација за туризам, културу и спорт, Сокобања [Nikolić, Lj. (2007). *Sokobanja kroz dokumenta 1837-2007*. Organizacija za turizam, kulturu i sport, Sokobanja].
- Републички завод за статистику (2000-2023). *Статистички годишњак Републике Србије*. Републички завод за статистику [Republički zavod za statistiku (2000-2023). *Statistički godišnjak Republike Srbije*. Republički zavod za statistiku].
- Савезни завод за Статистику (1948-1989). *Статистички годишњак СФРЈ*. Савезни завод за Статистику [Savezni zavod za Statistiku (1948-1989). *Statistički godišnjak SFRJ*. Savezni zavod za Statistiku].
- Станковић, М. С. (1977). *Неке карактеристике послератног развоја домаћег и иностраног туризма у Југославији*. Зборник радова Десетог конгреса географа Југославије [Stanković, M. S. (1977). *Neke karakteristike posleratnog razvoja domaćeg i inostranog turizma u Jugoslaviji*. Zbornik radova Desetog kongresa geografa Jugoslavije].
- Станковић, М. С. (1982). *Прилог проучавању усмерености страних туриста ка Јадранском мору*. Зборник стручних и научних радова, Виша туристичка школа [Stanković, M. S. (1982). *Prilog proučavanju usmerenosti stranih turista ka Jadranskom moru*. Zbornik stručnih i naučnih radova, Viša turistička škola].
- Станковић, М. С. (1989). *Савремени проблеми домаћег и иностраног туризма у Југославији*. Универзитет Едвард Кардељ [Stanković, M. S. (1989). *Savremeni problemi domaćeg i inostranog turizma u Jugoslaviji*. Univerzitet Edvard Kardelj].
- Станковић, М. С. (1990). *Туризам у Југославији*. Новинско-издавачко предузеће Туристичка штампа [Stanković, M. S. (1990). *Turizam u Jugoslaviji*. Novinsko-izdavačko preduzeće Turistička štampa].
- Станковић, М. С., и Јоксимовић, М. (2012). *Особености савременог туристичког промета у Београду*. Асоцијација просторних планера Србије, Географски факултет Универзитета у Београду [Stanković, M. S., i Joksimović, M. (2012). *Osobenosti savremenog turističkog prometa u Beogradu*. Asocijacija prostornih planera Srbije, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu].
- Станковић, М. С., и Вукић, М. (2024). *Дивчибаре – туристичко средиште Маљена*. Српско географско друштво, Туристичка организација Ваљево [Stanković, M. S., i

- Vukić, M. (2024). *Divčibare – turističko središte Maljena*. Srpsko geografsko društvo, Turistička organizacija Valjevo].
- Штамбук, М. (1980). *Угоститељство и туризам у друштвеним плановима Југославије*. Зборник стручних и научних радова, Виша туристичка школа [Štambuk, M. (1980). *Ugostiteljstvo i turizam u društvenim planovima Jugoslavije*. Zbornik stručnih i naučnih radova, Viša turistička škola].
- Туристички савез Југославије (1976). *Туризам у Југославији – статистички подаци 1960-1975*. Туристички савез Југославије [Turistički savez Jugoslavije (1976). *Turizam u Jugoslaviji – statistički podaci 1960-1975*. Turistički savez Jugoslavije].
- Унковић, С., и Зечевић, Б. (2019). *Економика туризма*. Центар за издавачку делатност Економског факултета Универзитета у Београду [Unković, S., i Zečević, B. (2019). *Ekonomika turizma*. Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu].
- Зечевић, М. (1973). *Инвестиције и развој туризма у Југославији*. Институт за спољну трговину [Zečević, M. (1973). *Investicije i razvoj turizma u Jugoslaviji*. Institut za spoljnu trgovinu].